

УДК 616.311.2-002.153-085

DOI <https://doi.org/10.35220/2523-420X/2022.1.5>**О.Є. Номеровська,**

аспірантка, Одеський національний медичний
університет, Валіховський провулок, буд. 2, м. Одеса,
Україна, індекс 65082, office@onmedu.edu.ua

А.А. Карман,

асистент кафедри ортодонції, Одеський національний
медичний університет, Валіховський провулок, буд. 2,
м. Одеса, Україна, індекс 65082, office@onmedu.edu.ua

В.Н. Горохівський,

доктор медичних наук, Одеський національний медичний
університет, Валіховський провулок, буд. 2, м. Одеса,
Україна, індекс 65082, office@onmedu.edu.ua

Т.В. Дієва,

доктор медичних наук, ПЗВО «Міжнародний класичний
університет ім. Пилипа Орлика», вул. Котельна, 2,
м. Миколаїв, Україна, індекс 54003, diyv777@ukr.net
Одеський національний медичний університет,
Валіховський провулок, буд. 2, м. Одеса, Україна, індекс
65082, office@onmedu.edu.ua

Є.В. Дієв,

доктор медичних наук, ПЗВО «Міжнародний класичний
університет ім. Пилипа Орлика», вул. Котельна, 2,
м. Миколаїв, Україна, індекс 54003, diyv777@ukr.net

С.А. Шнайдер,

доктор медичних наук, професор, директор, Державна
установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої
хірургії Національної академії медичних наук України»,
вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026,
instomodessa@i.ua

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТРИВАЛОСТІ СУЧАСНИХ ВИДІВ ОРТОДОНТИЧНОГО ЛІКУВАННЯ ЗУБОЩЕЛЕПНИХ АНОМАЛІЙ ТА ДЕФОРМАЦІЙ

Не є секретом те, що за останні десятиріччя рівень розповсюдження ортодонтичних патологій досяг критичних показників. Відсутність своєчасної ортодонтичної допомоги дітям, особливо у ранні періоди розвитку зубощелепних аномалій, сприяє збільшенню вторинних деформацій в подальшому віці та ускладнює процеси ортодонтичної підготовки до раціонального протезування. Загальновідомо, що ортодонтична допомога не є ургентною і надається, в основному, на платній основі. Виходячи з цього, для встановлення об'єктивних цін для пацієнтів і справедливого нарахування заробітної платні лікарям, медсестрам та зубним технікам, а також обліку їх праці, необхідні нормативні показники тривалості того чи іншого технологічного етапу надання відповідної

медичної допомоги. Розповсюдженість ортодонтичних патологій в Україні достатньо висока і сягає від 67,8 % до 87,5 % у дітей та від 64,3 % до 84,3 % у підлітків та дорослих. Зубощелепні аномалії та деформації супроводжуються ускладненнями у вигляді карієсу зубів, захворюваннями тканин пародонту та ВНЩС, що повністю корелюється із загальносвіттовими показниками. Для встановлення об'єктивних цін для пацієнтів і справедливого нарахування заробітної платні лікарям-стоматологам, медсестрам та зубним технікам, а також обліку їх праці, необхідні діючі медико-технологічні протоколи надання відповідної ортодонтичної допомоги та офіційні нормативи часу на їх виконання у вигляді умовних одиниць трудомісткості (УОТ). **Висновок.** З метою удосконалення надання стоматологічної допомоги в Україні вкрай необхідні наукові дослідження по встановленню тривалості сучасних видів ортодонтичного лікування зубощелепних аномалій та деформацій у вигляді нових медико-технологічних протоколів надання відповідної допомоги та нових й об'єктивних умовних одиниць трудомісткості роботи відповідних фахівців.

Ключові слова: зубощелепні аномалії, зубощелепні деформації, нормативи часу лікарів-ортодонтів, умовні одиниці трудомісткості, клінічні протоколи.

О.Е. Nomerovska,

Graduate student, Odesa National Medical University,
Valikhovsky lane, 2, Odesa, Ukraine, postal code 65082
office@onmedu.edu.ua

А.А. Karman,

Assistant department of orthodontics, Odesa National
Medical University, Valikhovsky lane, 2, Odesa, Ukraine,
postal code 65082 office@onmedu.edu.ua

V.N. Gorokhivsky,

m.d., Odesa National Medical University, Valikhovsky
lane, 2, Odesa, Ukraine, postal code 65082,
office@onmedu.edu.ua

T.V. Diieva,

m.d., College Private Institution of Higher Education Pylyp
Orlyk International Classical University, Kotelna str., 2,
Mykolaiv, Ukraine, postal code 54003, diyv777@ukr.net
Odesa National Medical University, Valikhovsky lane, 2,
Odesa, Ukraine, postal code 65082, office@onmedu.edu.ua

E.V. Diiev,

m.d., College Private Institution of Higher Education Pylyp
Orlyk International Classical University, Kotelna str., 2,
Mykolaiv, Ukraine, postal code 54003, diyv777@ukr.net

S.A. Shnaider,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Director, State
Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-
Facial Surgery National Academy of Medical Science of
Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odessa, Ukraine, postal
code 65026, instomodessa@i.ua

ABOUT THE SCIENTIFIC RESEARCH NECESSITY OF THE DURATION OF ORTHODONTIC TREATMENT MODERN TYPES OF DENTOALVEOLAR ANOMALIES AND DEFORMATIONS

*It is no secret that in recent decades the level of spread of orthodontic pathologies has reached critical indicators. The lack of timely orthodontic care for children, especially in the early periods of development of dental anomalies, contributes to an increase in secondary deformities in later age and complicates the processes of orthodontic preparation for rational prosthetics. It is well known that orthodontic care is not urgent and is provided mainly on a paid basis. Based on this, in order to establish objective prices for patients and fairly calculate salaries for doctors, nurses and dental technicians, as well as record their work, standard indicators of the duration of a particular technological stage of providing appropriate medical care are necessary. The prevalence of orthodontic pathologies in Ukraine is quite high and reaches from 67.8 % to 87.5 % in children and from 64.3 % to 84.3 % in adolescents and adults. Dentofacial anomalies and deformities are accompanied by complications in the form of dental caries, diseases of the periodontal tissues of the TMJ, which is fully consistent with global indicators. To establish objective prices for patients and a fair calculation of salaries for dentists, nurses and dental technicians, as well as accounting for their work, current medical and technological protocols for the provision of appropriate orthodontic care and official time standards for its implementation in the form of conventional labor units (CLU) are needed. **Conclusion.** In order to improve the provision of dental care in Ukraine, scientific research is urgently needed to determine the duration of modern types of orthodontic treatment of dental anomalies and deformities in the form of new medical and technological protocols for providing appropriate care and new and objective conventional units of labor intensity of the relevant specialists.*

Key words: *dentoalveolar anomalies, dentoalveolar deformations, time standards for orthodontists, conventional labor units, clinical protocols.*

Актуальність. Не є секретом те, що за останні десятиріччя рівень розповсюдження ортодонтичних патологій досяг критичних показників. Так, за даними вітчизняних науковців [1, 2, 3], в нашій країні вони становлять від 67,8 % до 87,5 % у дітей та від 64,3 % до 84,3 % у підлітків та дорослих [3, 4, 5, 6].

Крім того, зубощелепні аномалії та деформації супроводжуються ускладненнями у вигляді карієсу зубів (86,25 %) [3], а захворюваність пародонту у віці 13-16 років складає до 100 % [3].

Якщо брати загальносвітові тенденції, то за даними [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14], до 90 % дітей у світі хворіють на карієс, гінгівіт та захворю-

вання пародонту, понад 80 % дітей мають ту чи іншу зубощелепну аномалію, а розповсюдженість хвороб пародонту до 70 % дітей збігається з зубощелепними аномаліями. У дітей з проблемами зору, наприклад, частота зубощелепних аномалій досягає 97,1 % [17].

На думку [18], відсутність своєчасної ортодонтичної допомоги дітям, особливо у ранні періоди розвитку зубощелепних аномалій, сприяє збільшенню вторинних деформацій в подальшому віці та ускладнює процеси ортодонтичної підготовки до раціонального протезування. Величезною проблемою при лікуванні пацієнтів з зубощелепними аномаліями та деформаціями є також те, що серед них від 64,5 % до 91,7 % мають функціональні розлади у вигляді суглобо-м'язової дисфункції та больовий синдром ВНЩС [6, 15, 16], що значно ускладнює проведення відповідних лікувальних процесів.

Загальновідомо, що ортодонтична допомога не є ургентною і надається, в основному, на платній основі. Виходячи з цього, для встановлення об'єктивних цін для пацієнтів і справедливого нарахування заробітної платні лікарям, медсестрам та зубним технікам, а також обліку їх праці, необхідні нормативні показники тривалості того чи іншого технологічного етапу надання відповідної медичної допомоги [19].

Для вирішення цього питання, у масштабах країни, існують так звані уніфіковані системи обліку праці відповідних фахівців на той чи інший вид стоматологічної допомоги [20]. Їх сенс полягає в тому, що визначену часову тривалість кожного виду медичної допомоги, або технологічного процесу виготовлення, наприклад, зубного протезу фіксують не тільки в показниках часу, а ще й в так званих «умовних одиницях трудомісткості» (УОТ), де 1 УОТ відповідає об'єму наданої медичної допомоги за 1 час роботи фахівця [21].

Подібні уніфіковані системи обліку праці в Україні вже є в ортопедичній стоматології [22] та в стоматологічній імплантології [23].

Слід зазначити, що наукові дослідження в області встановлення трудового навантаження фахівців стоматологічного, або іншого медичного профілю, мають бути проведені у повній відповідальності з офіційно затвердженою МОЗ України методикою встановлення трудових витрат спеціалістів. Така методика в нашій країні присутня, вона була розроблена й затверджена в 1999 році [24].

Що стосується ортодонтиї, то в Україні, в даній галузі, останні наукові дослідження трудових

витрат у вигляді УОТ, були проведені ще наприкінці минулого сторіччя та видані у вигляді сумнозвісного Наказу МОЗ України № 305 від 22.11.2000 р. «Про затвердження «Критеріїв медико-економічної оцінки надання стоматологічної допомоги на I, II та III рівнях»», який тут же викликав негативні відгуки з боку стоматологічної громадськості [25].

Проблема була в тому, що в даному наказі УОТ роботи фахівців всіх стоматологічних спеціальностей були вказані не зовсім зрозуміло та об'єктивно і даний наказ був скасований у 2002 році.

У 2008 році колективом українських вчених були видані «Алгоритми організації оказання амбулаторно-поліклінічної допомоги», де є УОТ роботи стоматологів-ортодонтів на деякі види ортодонтичних маніпуляцій, але не на повні види відповідної допомоги [26]. Слід зазначити, що дані УОТ не мали офіційного затвердження на території України і можуть бути застосовані тільки як консультативний матеріал. Стосовно офіційно визнаних показників трудового навантаження фахівців на ортодонтичному прийомі, то можна говорити про Накази МОЗ України № 507 від 28.12.02 р. «Про затвердження нормативів надання медичної допомоги та показників якості медичної допомоги» та № 566 від 23.11.2004 р. «Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальностями «ортопедична стоматологія», «терапевтична стоматологія», «хірургічна стоматологія», «ортодонтія», «дитяча терапевтична стоматологія», «дитяча хірургічна стоматологія»» [27, 28], де були вказані не тільки деякі УОТ, але й протоколи надання стоматологічної ортодонтичної допомоги в Україні.

На жаль, Наказ № 507 від 28.12.02 р. втратив чинність 08.05.2014 р., а Наказ № 566 від 23.11.04 р. втратив чинність 01.03.2021 р. [29]. Це означає, що надання стоматологічної допомоги в Україні не буде врегульовано доти, поки не ухвалить оновлених протоколів, яких немає [30].

Але, в нашій країні таки існує Наказ МОЗ України № 751 від 28.09.2012 р. «Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України», який є дійсним і регламентує створення медико-технологічних протоколів надання всіх видів медичної допомоги, що дає надію покращення нормативного стану й обліку праці в стоматології. Також треба констатувати, що наші колеги-стоматологи в інших країнах без діла не сидять і проводять

наукові дослідження по встановленню нормативів труда в різних галузях медицини.

Так [32] проводили хронометражні дослідження тривалості надання деяких видів медичної допомоги і встановили, що найбільше трудове й психологічне навантаження мають лікарі-хірурги та лікарі, які працюють з дітьми. В ортодонтії основні пацієнти – саме діти [1-4, 7-14, 17,18].

Низкою дослідників [33-37] були проведені хронометражні виміри трудових витрат лікарів-стоматологів на деякі види ортодонтичної допомоги, які зазначили, що трудомісткість ортодонтичного лікування залежить як від тяжкості захворювання, так і від прикусу – в період змінного прикусу вона нижче, а в період постійного – вище.

Висновок: З метою удосконалення надання стоматологічної допомоги в Україні вкрай необхідні наукові дослідження по встановленню тривалості сучасних видів ортодонтичного лікування зубощелепних аномалій та деформацій у вигляді нових медико-технологічних протоколів надання відповідної допомоги та нових й об'єктивних умовних одиниць трудомісткості роботи відповідних фахівців.

Література:

1. Дмитренко М. І. Особливості ортодонтичного статусу у дітей: від змінного до постійного прикусу. Актуальні проблеми сучасної медицини. *Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2010. Т. 10, Випуск 3. С. 15-17.
2. Каськова Л. Ф., Марченко К. В., Бережна О. Е. Поширеність зубощелепних аномалій у дітей з урахуванням шкідливих звичок та відношення до ортодонтичного лікування. Актуальні проблеми сучасної медицини. *Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2015. Т. 15, Випуск 1(49). С. 17-20.
3. Незнімна ортодонтична техніка – фактор ризику розвитку хвороб твердих тканин зубів і тканин пародонту / П. С. Фліс, О. В. Савичук, Г. В. Новаковська, О. О. Опанасенко, Ю. П. Немирович, О. К. Новаковська. *Український стоматологічний альманах*. 2017. № 4. С. 37-39.
4. Дрок В. О. Поширеність зубощелепних аномалій і захворювань пародонта серед підлітків. *Український стоматологічний альманах*. 2018. № 1. С. 72-73.
5. Куроєдова К. Л., Карасюнок А. Є. Розповсюдженість зубощелепних аномалій у дорослого населення України та країн Близького Сходу. Актуальні проблеми сучасної медицини. *Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2010. Т. 10, Випуск 1. С. 153-155.
6. Дмитренко І. А. Поєднання дефектів зубних рядів із зубощелепними деформаціями і захворюван-

нями скронево-нижньощелепного суглоба. *Український стоматологічний альманах*. 2015. № 2. С. 52-55.

7. Мониторинг стоматологической заболеваемости у детей Украины (сообщение первое) / О. В. Деньга, В. С. Иванов, В. Н. Гороховский и др. *Дентальные технологии*. 2003. № 6 (14). С. 2-6.

8. Иванов В. С. Стоматологічна захворюваність у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у місті Одеса. *Вісник стоматології*. 2013. № 1. С. 121-125.

9. Пачевська А. В., Філімонов Ю. В. Ускладнення при ортодонтичному лікуванні зубощелепних аномалій у дітей (огляд літератури). *Український стоматологічний альманах*. 2017. № 2. С. 79-83.

10. Рейзвіх О. Е., Шнайдер С. А., Падун О. Б. Стоматологічна захворюваність дітей шкільного віку м. Іллічівськ. *Вісник стоматології*. 2014. № 3. С. 106-108.

11. Репужинский И. М. Взаимосвязь зубочелюстных аномалий, заболеваний тканей пародонта и гигиенического состояния полости рта у детей школьного возраста. *Вісник стоматології*. 2009. № 3. С. 64-65.

12. Cordray, F. E. The importance of the seated condylar position in orthodontic correction. *Quintessence Int*. 2002.V. 33. P. 284-293.

13. Vargas C. M., Crall J. J., Schneider D. A. Sociodemographic distribution of pediatric dental caries: NHANES III, 1994-1998. *J Am Dent Assoc*. 2009. V.129. P. 1229-1238.

14. Watanabe A. Orthodontic treatment need in 11-14 year-old Japanese school children / A. Watanabe, T. Mohri, Y. Watanabe [et al.]. Abstracts 82nd Congress of the Europ. Orthod. Society. – *European Journal of Orthodontics*. 2006. V. 28, № 6. P. 138.

15. Ожоган Р. З., Рожко М. М., Ожоган З. Р. Обґрунтування методів діагностики і лікування пацієнтів з дефектами зубних рядів, поєднаних із функціональними розладами скронево-нижньощелепного суглобу. *Інновації в стоматології*. 2018. № 1(17). 26-31.

16. Макеев В. Ф., Риберт Ю. О., Кінаш Ю. О. Особливості рухів суглобових голівок нижньої щелепи в молодих осіб без клінічних ознак скронево-нижньощелепних розладів та оклюзій них порушень. *Український стоматологічний альманах*. 2015. № 5. 31-36.

17. Стоматологическая заболеваемость у слепых и слабовидящих детей / С. В. Чуйкин, Т. В. Снеткова, Г. Г. Акатьева, Э. З. Снеткова, Н. В. Макушева. *Проблемы стоматологии*. 2018. Т.14, № 4. С. 93-97.

18. Тихонов В. Э., Митин Н. Е., Гришин М. И. Выявление потребности в ортодонтической помощи у школьников Рязанской области. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2017. № 11. С. 97-101.

19. Лабунец В. А., Дієва Т. В., Дієв Є. В. Методичні аспекти вивчення витрат часу медичних працівників на надання медичної допомоги. *Галицький лікарський вісник*. 2010. Т.17, № 3. С. 153-156.

20. Лабунец В. А., Дієв Е. В., Дієва Т. В. К истории становления системы учета и нормирования труда

медицинских работников в клинической стоматологии. *Вісник стоматології*. 2010. № 3. С. 86-90.

21. Лабунец В. А., Залевская В. А., Дієва Т. В. Методические подходы к планированию стоматологической ортопедической помощи. *Буковинський медичний вісник*. 2000. № 2. С. 252-259.

22. Лабунец В. А., Григорович В. Р. Методологічні аспекти уніфікованої системи обліку, контролю праці стоматологів ортопедів і зубних техніків в Україні: Метод рекомендації. Одеса, 1999. 12с.

23. Дієв Е. Проект общих положений единой унифицированной системы учета и оценки труда специалистов при оказании стоматологической имплантологической помощи населению Украины на всех этапах её проведения. *Modern Science*. 2015. № 6. С. 124-129.

24. Лабунец В. А. Методика индивидуального расчёта величины затраченного врачебного труда на основные виды ортопедической помощи. *Современная стоматология*. 1999. № 4(8). С. 54-58.

25. Наказ МОЗ України № 305 від 22.11.2000 р. «Про затвердження «Критеріїв медико-економічної оцінки надання стоматологічної допомоги на I, II та III рівнях»».

26. Алгоритмы организации оказания амбулаторно-поликлинической стоматологической помощи / Ю. Н. Бахуринский и др. Москва.: Медицинская книга, 2008. 572 с.

27. Наказ МОЗ України № 507 від 28.12.02 р. «Про затвердження нормативів надання медичної допомоги та показників якості медичної допомоги».

28. Наказ МОЗ України № 566 від 23.11.2004 р. «Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальностями «ортопедична стоматологія», «терапевтична стоматологія», «хірургічна стоматологія», «ортодонтія», «дитяча терапевтична стоматологія», «дитяча хірургічна стоматологія»».

29. Наказ МОЗ України № 590 від 28.02.2020 р. «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства охорони здоров'я України».

30. Тарасюк Т. Якими клінічними протоколами керуватися стоматологам з 1 березня. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2021. № 2. С. 26-30.

31. Наказ МОЗ України № 751 від 28.09.2012 р. «Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України».

32. Результаты исследования «обоснование установления нормативов загрузки и норм труда медицинских специалистов / С. Мягмарчуулун с соавт // *Международный научно-исследовательский журнал*. 2014. С. 58-61.

33. Трудоемкость и себестоимость современного ортодонтического лечения / О. С. Каганова, Е. Е. Олесов, В. В. Уйба, В. В. Рева, В. Э. Тихонов, А. Е. Олесов. *Медицина экстремальных ситуаций*. 2018. № 20(4). С. 533-540.

34. Трудовые и финансовые затраты при лечении зубочелюстных аномалий в период сменного прикуса / Е. Е. Олесов, О. С. Каганова, М. З. Миргазизов, С. А. Заславский, И. А. Шугайлов, В. Н. Олесова. *Российский стоматологический журнал*. 2019. № 23(2). С. 76-79.

35. Трудозатраты и себестоимость профилактики зубочелюстных аномалий с использованием пластинки с искусственными зубами при преждевременной потери временных зубов / Е. Е. Олесов, О. С. Каганова, В. В. Рева, В. Н. Олесова, В. В. Микрюков. *Российский стоматологический журнал*. -2018. № 22(5). С. 270-272.

36. McNamara, J. A. The timing of early orthodontic and orthopedic treatment. Presented at the annual meeting for the American Association of Orthodontists / J. A. McNamara. – Dallas, 2007. P. 117-234.

37. Жумабеков А. И. Перспективы внедрения современных технологий для совершенствования и оптимизации стоматологической службы. *Здоровье и образование*. 2016. Том 18, № 4. С. 44-48.

References:

1. Dmytrenko M. I. (2010). Osoblyvosti ortodontychnogo statusu u ditej: vid zminnogo do postijnogo prykusu. Aktual'ni problemy suchasnoi' medycyny. [Features of orthodontic status in children: from variable to permanent bite. Actual problems of modern medicine]. *Visnyk ukrai'ns'koi' medychnoi' stomatologichnoi' akademii' – Bulletin of the Ukrainian medical dental Academy*, 10, (3), 15-17 [in Ukrainian].

2. Kas'kova L. F., Marchenko K. V., Berezhna O. E. (2015). Poshyrenist' zuboshhelepnyh anomalij u ditej z urahuvannjam shkidlyvyh zvychock ta vidnoshennja do ortodontychnogo likuvannja. Aktual'ni problemy suchasnoi' medycyny [Prevalence of dental anomalies in children, taking into account bad habits and attitude to orthodontic treatment. Actual problems of modern medicine]. *Visnyk ukrai'ns'koi' medychnoi' stomatologichnoi' akademii' – Bulletin of the Ukrainian medical dental Academy*, 15, 1(49), 17-20 [in Ukrainian].

3. Flis P. S., Savychuk O. V., Novakovs'ka G. V., Opanasenko O. O., Nemyrovych Ju. P., Novakovs'ka O. K. (2017). Neznimna ortodontychna tehnika – faktor ryzyku rozvytku hvorob tverdyh tkanyn zubiv i tkanyn parodontu [Fixed orthodontic equipment is a risk factor for developing diseases of hard tissues of teeth and periodontal tissues]. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah – Ukrainian dental Almanac*, 4, 37-39 [in Ukrainian].

4. Drok V. O. (2018). Poshyrenist' zuboshhelepnyh anomalij i zahvorjuvan' parodonta sered pidlitkiv [Prevalence of dental anomalies and periodontal diseases among adolescents]. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah – Ukrainian dental Almanac*, 1. С. 72-73 [in Ukrainian].

5. Kurojedova K. L., Karasjunok A. Je. (2010). Rozpovsjudzenist' zuboshhelepnyh anomalij u doroslogo naseleennja Ukrai'ny ta krai'n Blyzhn'ogo Shodu [Prevalence of dental anomalies in the adult population of Ukraine and the Middle East]. Aktual'ni problemy suchasnoi' medycyny. *Visnyk ukrai'ns'koi' medychnoi' stomatologichnoi' akademii' – Actual problems of modern medicine. Bulletin of the Ukrainian medical dental Academy*, 10(1), 153-155 [in Ukrainian].

6. Dmytrenko I. A. (2015). Pojednannja defektiv zubnyh rjadiv iz zuboshhelepnyh deformacijamy i zahvorjuvannjamy skronevo-nyzhn'oshhelepного sugloba [Combination of dentition defects with dentoalveolar deformities and diseases of the temporomandibular joint]. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah – Ukrainian dental Almanac*, 2, 52-55 [in Ukrainian].

7. Den'ga O. V., Ivanov V. S., Gorokhovskiy V. N. i dr. (2003). Monitoring stomatologicheskoy zaboлеваemosti u detey Ukrainy (soobshchenie pervoe) [Monitoring of dental morbidity in children of Ukraine (the first message)]. *Dental'nye tekhnologii – Dental technologies*, 6 (14), 2-6 [in Ukrainian].

8. Ivanov V. S. (2013). Stomatologichna zahvorjuvanist' u ditej doshkil'nogo ta molodshogo shkil'nogo viku u misti Odesa [Dental morbidity in children of preschool and primary school age in the city of Odessa]. *Visnyk stomatologii' – Bulletin of Dentistry*, № 1, 121-125 [in Ukrainian].

9. Pachevs'ka A. V., Filimonov Ju. V. (2017). Uskladnennja pry ortodontychnomu likuvanni zuboshhelepnyh anomalij u ditej (ogljad literatury) [Complications in orthodontic treatment of dental anomalies in children (literature review)]. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah – Ukrainian dental Almanac*, 2, 79-83 [in Ukrainian].

10. Rejzvih O. E., Shnajder S. A., Padun O. B. (2014). Stomatologichna zahvorjuvanist' ditej shkil'nogo viku m. Illichiv's'k [Dental morbidity of school-age children in Ilyichevsk]. *Visnyk stomatologii' – Bulletin of Dentistry*, 3, 106-108 [in Ukrainian].

11. Repuzhinskiy I. M. (2009). Vzaimosvyaz' zubochelestnykh anomalij, zabolevaniy tkaney parodonta i gigienicheskogo sotoyaniya polosti rta u detey shkol'nogo vozrasta [The relationship of dental anomalies, periodontal tissue diseases and the hygienic state of the oral cavity in school-age children]. *Visnyk stomatologii' – Bulletin of Dentistry*, 3, 64-65 [in Ukrainian].

12. Cordray, F. E. (2002). The importance of the seated condylar position in orthodontic correction. *Quintessence Int*, 33, 284-293.

13. Vargas C. M., Crall J. J., Schneider D. A. (2009). Sociodemographic distribution of pediatric dental caries: NHANES III, 1994-1998. *J Am Dent Assoc*, 129, 1229-1238.

14. Watanabe A., Mohri T., Watanabe Y. [et al.] (2006). Orthodontic treatment need in 11-14 year-old Japanese school

children / Abstracts 82nd Congress of the Europ. Orthod. Society. *European Journal of Orthodontics*, 28, 6, 138.

15. Ozhogan R. Z., Rozhko M. M., Ozhogan Z. R. (2018). Obg'runtuvannya metodiv diagnistyky i likuvannya pacijentiv z defektamy zubnyh rjadiv, pojednanyh iz funkcional'nymy rozladamy skronevo-nyzhn'oshhelepnogo suglobu [Justification of methods of diagnosis and treatment of patients with dentition defects combined with functional disorders of the temporomandibular joint]. *Innovacii' v stomatologii' – Innovations in dentistry*, 1(17), 26-31 [in Ukrainian]

16. Makjejev V. F., Rybert Ju. O., Kinash Ju. O. (2015). Osoblyvosti ruhiv suglobovyh golivok nyzhn'oi' shhelepy v molodyh osib bez klinichnyh oznak skronevo-nyzhn'oshhelepnih rozladiv ta okljuzij nyh porushen' [Features of movements of the articular heads of the lower jaw in young individuals without clinical signs of temporomandibular disorders and occlusive disorders]. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah – Ukrainian dental Almanac*, 5, 31-36 [in Ukrainian].

17. Chuykin S. V., Snetkova T. V., Akat'eva G. G., Snetkova E. Z., Makusheva N. V. (2018). Stomatologicheskaya zaboлеваemost' u slepykh i slabovidyashchikh detey [Dental morbidity in blind and visually impaired children]. *Problemy stomatologii' – Problems of dentistry*, 4(14), 93-97 [in Russian].

18. Tikhonov V. E., Mitin N. E., Grishin M. I. (2017). Vyyavlenie potrebnosti v ortodonticheskoy pomoshchi u shkol'nikov Ryazanskoj oblasti [Identification of the need for orthodontic care in schoolchildren of the Ryazan region]. *Zdorov'e i obrazovanie v KhKhI veke – Health and education in the XXI century*, 11, 97-101 [in Russian].

19. Labunec', V.A., Dijeva, T.V., & Dijev, Je.V. (2010). Metodichni aspekty vyvchennja vytrat chasu medychnyh pracivnykiv na nadannja medychnoi' dopomogy [Methodological aspects of studying the time spent by medical workers on providing medical care]. *Galyc'kyj likars'kyj visnyk – Galician medical bulletin*, 17, 3, 153-156 [in Ukrainian].

20. Labunec, V.A., Dyeve, E.V., & Dyeve, T.V. (2010). K ystoriy stanovlennja systemy ucheta y normyrovanyja truda medycynskyh robotnykov v klynicheskoy stomatologii [On the history of the formation of the system of accounting and rationing of the work of medical workers in clinical dentistry]. *Visnyk stomatologii' – Bulletin of Dentistry*, 3, 86-90 [in Ukrainian].

21. Labunets V. A., Zalevskaya V. A., Dieva T. V. (2000). Metodicheskie podkhody k planirovaniyu stomatologicheskoy ortopedicheskoy pomoshchi [Methodological approaches to planning dental orthopedic care]. *Bukovyns'kyj medychnyj visnyk – Bukovina medical bulletin*, 2, 252-259.

22. Labunec', V.A., & Grygorovych, V.R. (1999). *Metodologichni aspekty unifikovanoi' systemy obliku, kontrolju praci stomatologiv ortopediv i zubnyh tehnikiv v Ukrai'ni: Metod rekomendacii' [Methodological aspects*

of the unified system of accounting and control of the work of orthopedic dentists and dental technicians in Ukraine: method of recommendation]. Odesa [in Ukrainian].

23. Dyeve, E.V. (2015). Proekt obshchikh polozheniy edinoy unifikirovannoy systemy ucheta i otsenki truda spetsialistov pri okazanii stomatologicheskoy implantologicheskoy pomoshchi naseleniyu ukrainy na vsekh etapakh ee provedeniya [Draft general provisions of the unified unified system of accounting and evaluation of the work of specialists in the provision of dental implantological care to the population of Ukraine at all stages of its implementation]. *Modern Science*, 6, 124-129.

24. Labunec', V.A. (1999). Metodika individual'nogo rascheta velichiny zatrachennogo vrachebnogo truda na osnovnye vidy ortopedicheskoy pomoshchi [The method of individual calculation of the amount of medical labor spent on the main types of orthopedic care]. *Sovremennaya stomatologiya – Modern dentistry*, 4(8), 54-58.

25. Nakaz MOZ Ukrai'ny № 305 vid 22.11.2000 r. «Pro zatverdzhennja «Kryterii'v medyko-ekonomichnoi' ocinky nadannja stomatologichnoi' dopomogy na I, II ta III rivnjah» [Order of the Ministry of health of Ukraine No. 305 of 22.11.2000 "on approval of" criteria for medical and economic assessment of dental care at I, II and III levels"] [in Ukrainian].

26. Bakhurinskiy Yu. N., Den'ga O. V., Pavlenko A. V., Skiba V. Ya., Pasechnik i dr. (2008). Algoritmy organizatsii okazaniya ambulatorno-poliklinicheskoy stomatologicheskoy pomoshchi [Algorithms for the organization of outpatient dental care]. / M.: *Meditsinskaya kniga*.

27. Nakaz MOZ Ukrai'ny № 507 vid 28.12.02 r. «Pro zatverdzhennja normatyviv nadannja medychnoi' dopomogy ta pokaznykiv yakosti medychnoi' dopomogy» [Order of the Ministry of health of Ukraine No. 507 of 28.12.02 "on approval of standards for the provision of medical care and indicators of the quality of medical care"] [in Ukrainian].

28. Nakaz MOZ Ukrai'ny № 566 vid 23.11.2004 r. «Pro zatverdzhennja protokoliv nadannja medychnoi' dopomogy za special'nostjamy «ortopedychna stomatologija», «terapevtychna stomatologija», «hirurgichna stomatologija», «ortodontija», «dytjacha terapevtychna stomatologija», «dytjacha hirurgichna stomatologija» [Order of the Ministry of health of Ukraine No. 566 of 23.11.2004 "on approval of protocols for providing medical care in the specialties "orthopedic dentistry", "therapeutic dentistry", "surgical dentistry", "orthodontics", "children's therapeutic dentistry", "children's surgical dentistry"] [in Ukrainian].

29. Nakaz MOZ Ukrai'ny № 590 vid 28.02.2020 r. «Pro vyznannja takymy, shho vtratyly chynnist', dejakyh nakaziv Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrai'ny» [Order of the Ministry of health of Ukraine No. 590 of 28.02.2020 "on invalidation of certain orders of the Ministry of health of Ukraine"] [in Ukrainian].

30. Tarasjuk T. (2021). Jakymy klinichnymy protokolamy keruvatsya stomatologam z 1 bereznja [What clinical protocols should dentists follow from March 1]. *Upravlinnja zakladom ohorony zdorov'ja – Management of a healthcare institution*, 2, 26-30 [in Ukrainian]

31. Nakaz MOZ Ukraïny № 751 vid 28.09.2012 r. «Pro stvorennja ta vprovadzhennja medyko-tehnologichnyh dokumentiv zi standartyzatsii' medychnoi' dopomogy v systemi Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukraïny» [Order of the Ministry of health of Ukraine No. 751 of 28.09.2012 "on creation and implementation of medical and technological documents on standardization of medical care in the system of the Ministry of health of Ukraine"] [in Ukrainian].

32. Myagmarchuulun S. s soavt. (2014). Результаты исследования «обоснование установления нормативов загрузки и норм труда медицинских специалистов [The results of the study "substantiation of the establishment of loading standards and labor standards of medical specialists]. *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal – International Research Journal*, 58-61 [in Russian].

33. Kaganova O. S., Olesov E. E., Uyba V. V., Reva V. V., Tikhonov V. E., Olesov A. E. (2018). Trudoemkost' i sebestoimost' sovremennogo ortodonticheskogo lecheniya [Labor intensity and cost of modern orthodontic treatment]. *Meditsina ekstremal'nykh situatsiy – Medicine of extreme situations*, 20(4), 533-540 [in Russian].

34. Olesov, E.E., Kaganova, O.S., Mirgazizov, M.Z., Zaslavskiy, S.A., Shugaylov, I.A., & Olesova, V.N. (2019). Trudovye i finansovye zatraty pri lechenii zubochelestnykh anomalii v period smennogo prikusa [Labor and financial costs in the treatment of dental anomalies during the replacement bite]. *Rossiyskiy stomatologicheskii zhurnal – Russian Dental Journal*, 23(2), 76-79 [in Russian].

35. Olesov, E.E., Kaganova, O.S., Reva, V.V., Olesova, V.N., & Mikryukov, V.V. (2018). Trudozatraty i sebestoimost' profilaktiki zubochelestnykh anomalii s ispol'zovaniem plastinki s iskusstvennymi zubami pri prezhdvremennoy poteri vremennykh zubov [Labor costs and cost of prevention of dental anomalies using a plate with artificial teeth in case of premature loss of temporary teeth]. *Rossiyskiy stomatologicheskii zhurnal – Russian Dental Journal*, 22(5), 270-272 [in Russian].

36. McNamara, J.A. (2007). The timing of early orthodontic and orthopedic treatment. Presentet at the annual meeting for the American Assotiation of Orthodontists. Dallas, 117-234.

37. Zhumabekov A. I. (2016). Perspektivy vnedreniya sovremennykh tekhnologiy dlya sovershenstvovaniya i optimizatsii stomatologicheskoy sluzhby [Prospects for the introduction of modern technologies for the improvement and optimization of dental services]. *Zdorov'e i obrazovanie – Health and education*, 18, 4, 44-48 [in Russian].